

MARTON JÓZSEF

Márton Áron és a 2. vatikáni zsinat

Zusammenfassung: Bischof Áron Márton konnte an dem 2. Vatikanischen Konzil nicht teilnehmen. In den Jahren des Konzils befand sich im Hausarrest. Er hatte jedoch von seinem Bischofssitz die Arbeit des Konzils mit wachen Augen beobachtet, seine Lehre verinnerlicht und umgesetzt. Er konnte in seiner Diözese trotz der äußerst schwierigen politischen Lage eine rechte konziliare Atmosphäre schaffen. Die folgende Studie möchte diese Zeit unter die Lupe nehmen und näher untersuchen.

Schlüsselbegriffe: Áron Márton, 2. Vatikanische Konzil, Kommunismus.

Az erdélyi egyházmegyékben a 2. vatikáni zsinat alatt és az azt követő időszakban, a kommunista rezsim végnapjáig, csak egy megyéspüspök működhetett: Márton Áron 1980-ig, és dr. Jakab Antal 1980–1990 között. A Szentszék 1948-ban kénytelen volt tudomásul venni a kommunista hatalom által kierőszakolt állapotot, az erdélyi püspökségek állami egyesítését s képviselőjeként a gyulafehérvári főpásztort tekintette hivatalos közvetítőnek az állami hatóságok felé.

Márton Áron börtönből való szabadulása után 180 fokban fordulat következett be az államiak hozzáállásában.¹ Mert a püspök következetes és egyházas álláspontja nem tetszett a kormánynak, ezért a hozzá tartozó – főesperességgé leminősített (*primprotopop independent de coordinare*) – püspökségeket (Szatmár–Várad, Temesvár) igyekeztek befolyásától mentesíteni, eltávolítani, illetve kormányzóikat néha-néha szembeállítani

¹ Ld. bővebben MARTON József: *Márton Áron szabadulása*. In: *Studia Theologica Transsylvaniensia* 14/2 (2011) 288–289.

vele. Az állami hatóságok kifejezetten favorizálták Várad, Szatmár, Temesvár úgymond „főespereseit” (ordinariusait / vikáriusait), ennek ellenében nem kis árat kértek, egyik-másiktól a lojalitáson túllépő együttműködést. Mindezekből nyilvánvaló, hogy a romániai katolikus egyházmegyékből kik és milyen feltételek mellett juthattak ki a 2. vatikáni zsinatra.

Az állami hatóságok engedélyével Romániából négy papi méltóság vehetett részt szakértőként (*peritus*) a zsinaton: 1964-ben Francisc Augustin, a bukaresti érsekség kanonokja és Pakocs Károly szatmári kanonok, 1965-ben Hosszú László nagyvárad-i vikárius és Petru Pleșca iași-i egyházmegyei kormányzó. Merek úgy fogalmazni: a résztvevők fele Márton Áron ellenében!

Márton Áron, valamint Alexandru Rusu máramarosi és Iuliu Hossu szamosújvár-kolozsvári görögkatolikus püspökök zsinati székei a Szent Péter templomban üresen maradtak. Bár mind a négy ülészakra meghívást kaptak, egyikén sem vehettek részt. A görögkatolikus püspökök börtönben voltak, Márton Áron pedig a börtönt követően, 1957-től – meghatározatlan időre – szobafogságra kényszerítve. Palotafogságára való ítéelésében főleg az volt a megalázó, hogy – demokráciaellenes magatartására hivatkozva – rendszerint évenként jelentették be meghatározatlan időre annak meghosszabbítását. A 2. vatikáni zsinat ideje alatt tehát mindvégig érvényben volt a kényszerlakhelyi büntetése. Márton Áron (aki különben a börtönben sem kérte büntetésének elengedését) külön kéressel nem óhajtott belemenni egy kockázatos kezdeményezésbe, egyszer sem kért kiutazási engedélyt a zsinatra.

*

A romániai latin főpapok zsinaton való részvételének kérdésére a választ a kommunista rezsim és az annak egészében alárendelt

ortodox egyház hozzáállásában találjuk meg. A zsinat kifejezetten izgatta a román kormányt és az ortodox egyházat. Amikor XXIII. János pápa meghirdette a 2. vatikáni zsinatot, a média azonnal le-reagálta gúnyolódás szintjén: az újságírók a „nyugtalan klerikális vezető körök” kezdeményezését Szent Péter süllyedező hajójának megmentésére tett erőfeszítésnek minősítették.²

De azért a hivatalos állami szervek nem viszonyultak közömbösen, megtették a szükséges lépéseket. Iustin Moisescu moldovai metropolita (rangban a pátriárkát követő főpap) vezetésével tekintélyes püspöki küldöttséggel vettek részt a három rodoszi ortodox konferencián (1961. aug. 30, 1963. szept. 26–29., 1964. okt. 1.). Ezeken Athenagorász konstantinápolyi pátriárka a dialógust és a zsinaton való részvételt szorgalmazó álláspontjával szemben mindhárom alkalommal a román püspökök kifejezetten gáncsoskodtak. Még a párbeszéd elkezdését is elle-nezték, magatartásukkal hűségesen képviselték a vallásügyosztály (*Departamentul Cultelor*) álláspontját. Hallani sem akartak a zsinaton való megfigyelői státusukról. Az 1964-es rodoszi pán-ortodox konferencián VI. Pál pápa *Ecclesiam suam* (1964. aug. 6.) enciklikáját tudatosan félremagyarázták. Szerintük a pápa az ortodox egyházat nem ismeri el egyenrangúnak a katolikusokkal. Ezért arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a párbeszéd elkezdésénél is meg kell várni a zsinati munkálatok befejezését és annak végső döntéseit.

Athenagorász pátriárka mindvégig odafigyelt a román ortodox hierarchia érzékenységre. Pl. a VI. Pál pápával esedékes jeruzsálemi találkozója (1964. jan. 5/6) előtt konzultált a bukaresti pátriárkával. A román szent szinódus az esedékes találkozót Arhenagorász személyes kezdeményezésének nyilvánította,

² Vö. LAKATOS András: *Extra omnes! Külföldi lapszemle a vatikáni zsinat előestéjén*. In. Előre 1962. október 11.

és merev álláspontjukat meg is fogalmazták; szerintük egyetlen ortodox autokephal egyházfő sem kezdeményezhet dialógust a pápával a többi autokephal egyház beleegyezése nélkül.

A román kormány nyomására a Szent Szinódus mindvégig kitartott várakozó és támadó álláspontja mellett. Nem meglepő, hogy az autokephal ortodox egyházak közül csak a román ortodoxok képviselői hiányoztak a 2. vatikáni zsinatról.³ A Szentszék részéről kezdeményezett mindenfajta közeledést olybá vettek.

A román külügyminisztérium viszont másként viszonyult a 2. vatikáni zsinathoz, mint a vallásügyosztály nyomása alatt álló ortodox egyház. A nyugati nagyhatalmak felé presztízis-kérdésnek tekintették a romániai jelenlétet. Álláspontjuk: ha az ortodox klérus egyértelműen elzárkózott, akkor – a „vallásszabadság” igazolása érdekében – legalább a római katolikusok által legyen képviselve az ország.

A zsinatra meghívott római katolikus gyulafehérvári püspökre külön odafigyeltek. Tudták, hogy Márton Áron az egyetlen feljogosított püspök az országban, aki meghívót is kapott a zsinatra. De Márton Áron 1962-ben (mint palotafogoly) nem volt hajlandó a hatóságok külön kegyét kérni a kiutazáshoz. Találgatásokra vagyunk utalva ebben a kérdésben. Legvalószínűbb feltételezés: ha kérte volna a kényszerlakhelyi büntetésének feloldását és kiutazási engedélyét, talán megkapta volna, azért is, hogy szabaduljanak tőle – esetleg visszajövetelét akadályozták volna meg.

A gyulafehérvári főpásztor és Erdély hívő népe Rómától, a zsinat székhelyétől fizikailag távol ugyan, de lélekben mindvégig jelen volt. A 21. egyetemes zsinat megnyitása előtt Márton Áron körlevelet bocsátott ki, melyben felhívta a hívek figyelmét,

³ Vö. BOZGAN, Ovidiu: *Cronica unui eșec previzibil. România și Sfântul Scaun în epoca pontificatului lui Paul al VI-lea (1963–1978)*. București 2004. 114–132.

hogy „Szentséges Atyánk szándékát és a zsinat munkáját imánnal kívánjuk támogatni”.⁴ Elrendelte, hogy f. év október 11-én, csütörtökön éjfélkor minden plébániatemplomban szentmisét mondjanak az egyetemes zsinat megnyitása alkalmából. Papjaitól kérte, hogy „ismertessék a nagy nap jelentőségét, s híveikkel együtt buzgón imádkozzanak, hogy a zsinati atyák, a Szentlélek segítségével, üdvös határozatokat hozzanak az Anyaszentegyház és az egész emberiség javára”.⁵

A zsinattól távolmaradt püspök helyi szinten a hatóságokkal tovább vívta küzdelmét egyháza és népe érdekében. Otthonmaradásának jelentősége kétségbevonhatatlan. 1963 márciusában a vallásügyosztály elnöke, Dumitru Dogaru provokatív módon felszólítja Márton Áront, hogy anyagilag támogassa a békemozgalmat. A püspök válaszlevelében határozottan nemet mond a felkérésnek, mert „a katolikus egyház jelenlegi helyzete sem mondható békésnek.” Felsorolja a sérelmes pontokat, melyek a romániai katolikus egyház akkori helyzetéről árulkodnak: „a püspök szabad mozgásában korlátozva van; papok és hívek lelkiismereti kényszernek vannak kitéve; a papokat akadályozzák egyik leg súlyosabb kötelességük teljesítésében, a hitoktatásban; az iskolákban a növendékeket büntetik, ha hitoktatáson vagy az istentiszteleteken részt vesznek; a felnőtteket ugyanezért munkahelyeiken vonják felelősségre. Legutóbb egyházunk fejének, a római pápának ítélték oda a »Békéért és humanizmusért« c. nemzetközi békedíjat, de ha ugyancsak a Pápa levelet küld a mi címünkre, azt mi nem kapjuk meg, s hivatalos közlönyét is 1948-ban olvashattuk utoljára.” De levelében nem áll meg a sérelmek sorjázásánál, hanem az igazi vallásszabadságról értekeznek: „Mi úgy véljük, hogy a béke oszthatatlan, s erősen meg vagyunk győződve, hogy a békemozgalom és a

⁴ GYULAFEHÉRVÁRI ÉRSEKI LEVÉLTÁR (GYÉL): Num. 1171–1962. 09. 29.

⁵ GYÉL: Num. 1225–1962. 10. 4.

népek békés együttélésének magasztos eszméje jelentős mértékben közelebb jutna a megvalósuláshoz, ha szabadon követnék lelkiismeretük szavát, és szabadon gyakorolhatnák vallási kötelességeiket azok az állampolgárok, akik istenhíthez ragaszkodnak”.⁶

A vallásügyi osztály elnöke a levélváltás után alattomos úton kívánja Márton Áron tekintélyét lejárattatni. 1963. szeptember 17-én felkéri Francisc Augustin bukaresti kanonokot, hogy tegyen jelentést a Szentszéknek Márton Áron püspök destruktív magatartásáról, és ugyanakkor hozza a Vatikán illetékeseinek tudomására, hogy amennyiben őt mint bukaresti főegyházmegye kormányzóját meghívják a zsinatra, megkapja a kiutazási engedélyt.

Dumitru Dogaru elnököt továbbra sem hagyja nyugton a gyulafehérvári püspöknek a rezsim irányában tanúsított passzív, de következetesen egyházhű magatartása. Augustin megbízását követően egy hónapra (1963. okt. 12.) Dogaru a következőket írja jegyzetében: *„Márton Áron obstrukcionista magatartásával akarja felhívni a nemzetközi közvélemény figyelmét a romániai katolikusok helyzetére; provokációjával elindít egy olyan újságkampányt, amely a romániai katolikusokat negatívan befolyásolja, és pedig fokozza a katolikusok vallásos életét és a fiatalok katekizálását; nőni fog a katolikusok részvétele a vallásos megnyilvánulásokon és a speciális zarándoklatokon”.*⁷

Ugyanekkor a külügyminisztérium más álláspontot képvisel; a vallásügyi osztály elnökének álláspontjától eltérően azt latolgatják, hogy a román kormány katolicizmussal szembeni merev magatartása hátrányos üzenetet hordoz külföld felé. Pl. Gheorghe Macovescu miniszterhelyettes levélben tárja fel a kialakult hely-

⁶ Márton Áron 1963. március 20-án kelt levele Dumitru Dogaru elnök-höz. In GYÉL/ Márton Áron Múzeum dos. 27. sz. 13.

⁷ ASSC. Notă din 12 octombrie 1963, s/Dumitru Dogaru. Idézi BOZGAN: *Cronica unui eșec privizibil*. 143.

zetet, Josip Slipyj ukrán bíborossal példázódva, akit a szovjetek – a kibékülés gesztusaként – kiengedtek Rómába. De szerinte is a végső döntés meghozatala előtt a Vatikánnal egy nem hivatalos kapcsolatfelvételt kellene kezdeményezni, melyen pontosítanák a feltételeket a zsinaton való részvételhez.⁸

1964-ben Bukarestnek ismét gondot jelentett a zsinat. Giovanni Cicognani bíboros Márton Áronhoz címezve 1964. febr. 14-én meghívót küldött Konrad Kernweis temesvári ordináriusnak. Márton püspök örömmel továbbítja Kernweis ordináriusnak a Szentszék levelét. Gratulál, hogy Őszentsége a folyamatban lévő zsinat szakértői közé választotta, és peritusi feladatához Isten segítségét kéri.⁹

Ezzel egyidőben az állami hatóságok ismét tapogatóznak Márton Áron hozzáállása felől: vajon hajlandó lenne-e kiutazni a zsinatra? A gyulafehérvári püspök 1964. május 6-i levelében közölte Dogaru elnökkel, hogy ismételten visszautasítja a zsinati meghívást, arra hivatkozva, hogy „*amíg egyházmegyéjéből 17 pap és 14 ferences pap börtönben van, ő nem vehet részt a zsinaton*”.¹⁰ (Túlzás viszont, illetve meg nem alapozott állítás Szőke János *Márton Áron* című könyvének az a kitétele, hogy Márton Áront „a kormány felszólította, hogy menjen Rómába, ő azonban visszautasította azzal érvelve, hogy amíg fel nem oldják kényszerlakhelyét, nem megy”.¹¹) Egy ügynöki (Bartha Ignác

⁸ Dosar Consiliul de Ministri/1963–1964, George Macoveescu către Dumitru Dogaru, 30 octombrie 1963, f. 271. Idézi BOZGAN: *Cronica unui eșec privizibil*. 144.

⁹ GYÉL: Num. 475–1964.

¹⁰ Dosar MAI, vol. II/1964, Informare din 1964. Idézi BOZGAN, Ovidiu: *Cronica unui eșec privizibil*. 144.

¹¹ Életrajzírói közül vannak, akik ezt a döntését attól való félelmével indokolják, hogy a hatóságok meg akartak volna szabadulni tőle. Ld. SZŐKE János: *Márton Áron*. Nyíregyháza 1990. 162.

ügyvéd, 1963. okt. 10.) jelentésből egyértelműen kihámozhatjuk, hogy „*a minisztérium jóváhagyta volna a püspök római utazását, ha kéri*”. Továbbá Márton Áron azt is tekintetbe vette, hogy „*fiai [papjai] még mindig fogságban vannak, és az esetleges római jelenlétével a nagyvilág felé a Romániában nem létező vallásszabadságot igazolta volna*”.¹²

1964 nyarán a vallásügyosztály is magáévá tette a külügyminisztérium álláspontját. Eldöntötték, hogy legalább egy római katolikus reprezentánst kiengednek a 2. vatikáni zsinatra, de a meghívott Konrad Kernweis ordinárius neve, aki Márton Áron vonalát követte, nem jöhet szóba.¹³ Ezzel a helyzet egyelőre blokkolódott. Cicognani bíboros újbóli próbálkozása diplomatikus: a meghívottak listáját minden egyházmegyére kiterjeszti, a görögkatolikus főpapokat is beleértve. Meghívót kapnak a kommunista hatóságok előtt elfogadott és ellenszenves klerikusok egyaránt: Márton Áron Gyulafehérvárról, Francisc Augustin Bukarestből, Petru Pleșca Iași-ból, Szatmárról: Czumbel Lajos szatmári ordinárius és Pakocs Károly kanonok, Kondrad Kernweis temesvári ordinárius, Schriffert Béla nagyváradi kanonok, Iuliu Hossu szamosújvár-kolozsvári görögkatolikus püspök (Căldărușani-ban kényszerlakhelyen), Alexandru Rusu máramarosi görögkatolikus (börtönben meghalt már 1963-ban). A vallásügyosztály elnöke a Szentszék meghívottjai közül csak néhány személyt javasol a zsinat harmadik ülészakára. Végül megfelelő instrukciókkal ellátva Francisc Augustin és Pakocs Károly kanonokoknak engedélyezik a római utat (1964. okt. 15-én).

¹² Dr. Bartha Ignác, a kolozsvári római katolikus Szent Mihály plébánia jogtanácsosa, „Bärbosu” álnév alatt tette a tájékoztató jelentéseit. Ld. PUSKÁS Lajos: *Más jövőt álmodtam*. Charta Kiadó. Sepsiszentgyörgy. 2008. 91–92.

¹³ ASSC. Notă din 12 august 1964, s/Dumitru Dogaru. Ld. BOZGAN: *Cronica unui eșec privizibil*. 145.

A Vatikánban mindkettőjüket fogadja a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának¹⁴ altitkára, Agostino Casaroli.¹⁵

A tárgyaláson – Casaroli kezdeményezésére – szót ejtenek a romániai katolikus egyház helyzetéről, különös tekintettel Márton Áronra. A két katolikus pap a kormány által szuggerált álláspontot képviselte. A kihallgatásokon motorikusan szajkózták: Romániában vallásszabadság van, a hívek hitüket gyakorolhatják, a hitoktatást a papok szabadon végezhetik, a templomok és egyházi épületek jó állapotban vannak stb.¹⁶ Nyilván érveléseikkel nem győzték meg a Szentszék hivatalnokait, de szembesítették őket a Romániával való esetleges diplomáciai kapcsolatfelvétel nehézségeire.

A következő évben (1965) az állami hatóságok nem gördítettek akadályt az általuk is favorizált zsinatra kiutazó kato-

¹⁴ A Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációját (*S. Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari*) VII. Piusz pápa 1814-ben alapította. X. Szent Piusz pápa 1908-ban az Államtitkárságot három szekcióra osztotta: az első lett a nevezett Kongregáció. VI. Pál pápa 1967-ben ennek a kongregációnak új nevet ad és tanács rangja lesz: *Consiglio per gli Affari Pubblici della Chiesa* (Az Egyház Közügyeinek a Tanácsa). Ugyanakkor függetleníti az Államtitkárságtól. II. Boldog János Pál pápa 1988-ban megreformálta az Államtitkárságot: két szekcióra osztja: *Sezione degli Affari Generali* (Általános Ügyek) és *Sezione dei Rapporti con gli Stati* (Kapcsolatok az államokkal). Ebbe a második szekcióba olvasztották be az előbbi Tanácsot. Ez a beosztás van érvényben ma. Ld. *Note storiche, Segreteria di Stato*, in: *Annuario Pontificio 2012*, LEVaticana 2012, 1820–1821.

¹⁵ *Agostino Casaroli* (sz. Castel San Giovanni, Piacenza, 1914. 11. 24. – †Róma, 1998. 6. 9.). A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának altitkára volt 1961. február 24.-től, majd titkára 1967–1979 között, az Államtitkárság helyettes államtitkára 1979. április 28.-tól 1979. június 1.-jéig. 1979. június 30.-tól bíboros. Az Államtitkárság államtitkára 1979. június 1.-jétől 1990. december 1.-jéig, amikor lemondott.

¹⁶ ASSC. Raport despre călătoria la Roma a Monseniorilor Francisc Augustin și Carol Pakocs, s/Francisc Augustin. Ld. BOZGAN: *Cronica unui eșec privizibil*. 146–147.

likus papok utazása elé. A – bevett feltételek mellett – Hosszú László nagyváradi vikárius és Petru Pleșca iași-i egyházmegyei kormányzó kapott engedélyt a zsinaton való részvételre. Hosszú László öt alkalommal találkozott Agostino Casarolival és másokkal, többek között VI. Pál pápával (1966. jan. 12.) is. Ő is beszámolt a romániai katolikus egyház kielégítő helyzetéről, a hatóságok elvárásainak megfelelően bizonyítva a „vallásszabadságot.” Védelmébe vette Petru Pleșca és Francisc Augustin papi méltóságokat, s a róluk formált vatikáni jellemzést rágalomnak minősítette. Érvelései nem voltak hiábavalóak. Petru Pleșcát a román kormány hallgatólagos beleegyezésével és meglegedésére VI. Pál pápa meghagyva a jászvásári *ordinarius substitutus*-i joghatóságát, 1965. december 4-én Voli c. püspökévé nevezte ki, s másfél hét múlva, 1965. december 16-án Carlo Confalonieri bíboros, a S. Congregatio Consistorialis titkára püspökké szentelte a Sixtina kápolnában.

De Hosszú vikárius egészen másképpen vélekedett Márton Áronról. Megítélése szerint Márton Áron szolgálata semmi jót nem jelent a romániai katolikus egyháznak, mivel a hatóságok szemében nagy szállka, és miatta kerül hátrányba a katolicizmus. Okosabb lenne, ha a pápa nyugdíjazná a gyulafehérvári püspököt, és helyette a püspöki széket más nyerné el.¹⁷

Hosszú László római nyilatkozataival eleget tett a vallásügyosztály által diktált kérelmeknek és elvárásoknak. A későbbi fejleményekből is megállapítható, hogy római szolgálatát Bukarestben meglegedve nyugtázták. Egyházmegyéjének kormányzását zökkenőmentesen – a hatóságok elvárásainak megfelelően – vé-

¹⁷ Arhivele Secretariatului de Stat pentru Culte (ASSC), Dosar personal Ladislau Hosszu. Notă din 22 ianuarie 1966. Idézi BOZGAN: *Cronica unui eșec privizibil*. 153.

gezhette, nem gördítettek elébe akadályt, mint a „rebelis” Márton Áron püspök elé.

*

Márton Áron *nem fogadta el a római utazás lehetőségét* – olvashatjuk Fejérdy András *Magyarország és a II. Vatikáni Zsinat 1959–1965.* c. könyvében.¹⁸ De a zsinatot székhelyéről figyelmesen követte, tanítását magáévá tette és intézkedéseit végrehajtotta. Egyházmegyéjében igazi zsinati hangulatot teremtett a zsinat befejezése alkalmából kiadott körlevelével. Szándéka az volt, hogy a zsinat ünnepélyes bezárását megelőző három nap lelkipásztorok és hívek együtt kérjék a Szentlélek segítségét a zsinati határozatok végrehajtásához. Ezért minden szentmise után imádkozzanak a Szentlélek hét ajándékáért. Előírta: december 8-án, Szeplőtelen Fogantatás ünnepén a szentmisén prédikáció szóljon a zsinat munkájáról és jelentőségéről, „*buzdítva a híveket, hogy a határozatok végrehajtásában támogassák az egyházi előjárókat, főleg azzal, hogy igaz keresztény életre törekszenek az evangélium szellemében*”.

Márton püspök kifejezetten értékelt a zsinatot. Körleveléből olvashatjuk: „*A zsinat az isteni tanítás számos pontjának a megvilágításával, vallásgyakorlati és fegyelmi bölcs intézkedéseivel, ünnepélyes állásfoglalásaival és nyilatkozataival az egyházi és vallási élet megújulását indította el, de hozzájárul az emberi értékek védelméhez, az emberi problémák megfelelő megoldásához*

¹⁸ Klempa Sándor veszprémi apostoli kormányzónak 1965-ben – az ügynekjelentések alapján –, amikor megkérdezte Márton Áront, hogy miért nem megy a zsinatra, többek között ezeket mondta: *Mert ott csak rosszat tudnék mondani önökről.* Ld. FEJÉRDY András: *Magyarország és a II. Vatikáni Zsinat 1959–1965.* Társadalmi és művelődéstörténeti tanulmányok. Budapest 2011. 144.

is az evangélium fényében”.¹⁹ Ő maga a zsinat záróünnepségével egy időben a gyulafehérvári székesegyházban szentmisét celebrált. Szentbeszédében ismertette a zsinat munkálatait és főbb okmányait. Szerinte „*az Egyház tudomásul vette az adott történelmi helyzetet, és bátran a zsinat napirendjére tűzte a legsúlyosabb és legkényesebb kérdéseket. Sorra vette és imponáló őszinteséggel, nem egyszer éles önbírálattal boncolgatta azokat, és tiszteletparancsoló felelősségtudattal hozta meg határozatait...*” Érdemes tovább idézni a püspök ünnepi beszédéből, mert gondolataiból megállapíthatjuk, hogy Márton Áron együtt lélegzett a zsinati atyákkal: a zsinat „*munkája közben egyik szemét a világra függesztette, a másikkal pedig Krisztusra figyelt, hogy csak azt mondja és tegye, amit isteni Alapítója vár az Egyháztól. Az Egyház meg akar újulni, olyan értelemben, hogy minél jobban megértse a világot. Közelebb akar jutni a világhoz, nem azért, hogy hozzá hasonuljon, hanem azért, hogy közelebről és a világ nyelvén mondhasa a világ fülébe Krisztus igazságait. Mozgósítani akarja erőit, minden erejét, hogy a saját életében felragyogtassa és a célja-vesztett világnak megmutassa az örök eszményt, Jézus Krisztus arcát. Nem uralkodni akar, hanem szolgálni...*” Beszédének végén megállapítja: „*A zsinat munkáját befejezte. Most következik a végrehajtás, a határozatok valóra váltása, az Egyház missziójának teljesítése a mai világban. Kezdjük a végrehajtást magunkon.*”²⁰

*

Romániában, s ezen belül Erdélyben a zsinati határozatok végrehajtása viszont számos akadályba ütközött. Az *állami ha-*

¹⁹ GYÉL: Num. 2185–1965.

²⁰ GYÉL/ Márton Áron Múzeum. dos. 16. sz. 3. Közzétéve: *Márton Áron írssai és beszédei II. kt.* (Szerk. Marton J.) Gyulafehérvár 1997. 91–92.

tóságok rosszallóan nézték a zsinat által szorgalmazott elveket. A vallásügyosztály megítélése szerint *a zsinat munkálatainak során egyre világosabbá vált, hogy a Vatikán megőrizni kívánja a hagyományos centralista és kizárólagos jellegét.*²¹ Ugyanakkor a zsinati okmányokból a Vatikánnak azt a törekvését olvasták ki, *hogy egyre hangsúlyozottabb spirituális hatást kíván gyakorolni az egész társadalomra, és erősíteni akarja a vallási életet. A liturgikus megújulást a „hívek mozgósításának”, a prédikációk szorgalmazását pedig a „keresztények felvértezésének” minősítették. A világiak apostolkodásáról (AA) szóló határozatban prozelitizmusra való biztatást véltek felfedezni. Szerintük az Apostolicam actusitatem „nemcsak a római katolikus hívek vonzásának terve, hanem egy átfogó és aprólékosan előkészített program a római katolikus egyház nagyobb befolyásának érvényesítésére, mely világosan megfogalmazza a materializmussal és az új társadalmi renddel szembeni ellenségeskedését; és misztifikálva a dolgokat azt állítja: egyedül a vallási ideológia felel meg a társadalmi jólétnek és fejlődésnek”.*²²

A vallásszabadságról szóló határozat (*Dignitas humanae*) kapcsán a vallásügyosztály elemzői azt írták: *„a római katolikus egyház nemcsak vallási téren követeli magának a felsőbbiséget, hanem társadalmi szinten is; követelésekkel lép fel az államokkal szemben, például hogy támogassák a vallásszabadságot és segítsék elő a katolikus egyház küldetését”.*²³

²¹ ASSC, *Acțiuni organizate de peste hotare având ca obiectiv intensificarea vieții religioase în țara noastră*, 1966. Idézi BOZGAN: *Cronica unui eșec previzibil*. 244.

²² ASSC, *Noile tendințe ale Vaticanului de intensificare a vieții religioase*. Ld. BOZGAN: i. m. 245.

²³ ASSC, *Dosar Consiliul de Miniștri, II/1867, Noță informativă din 22 aprilie 1966*. Idézi BOZGAN: uo.

A jelentések arról is beszámolnak, hogy a vallásügyosztály által foganatosított intézkedések sikerrel fogják megakadályozni a zsinat határozatainak gyakorlatba ültetését, elsősorban azokat, amelyek ellenkeznek az állam felekezeti politikájával.²⁴

Az állami hatóságok gáncsoskodása mellett akadálynak tekinthető továbbá, hogy a zsinati dokumentumok később jutottak el az erdélyi klérushoz, a laikusokról nem is beszélve. De minden nehézség ellenére a 2. vatikáni zsinat az erdélyi egyházmegyékben nem maradt tabutéma. Állami szinten is következményekkel járt. A rezsim engedett merevségéből. A Rómába kijutó papokon keresztül a külügyminisztérium és a vallásügyosztály felvette a diplomáciai kapcsolatot a Vatikánnal. De a két évtizedet kitevő tárgyalások igen csekély eredménnyel végződtek. A romániai katolikus egyház továbbra is *ex lex* állapotban működött 1990-ig.

*

1965-ben Románia vezetésében jelentős változás történt: március 19-én meghalt Gheorghe Gheorghiu Dej, és a Román Munkáspárt (július 24-től Román Kommunista Párt) Központi Bizottsága tagjai Nicolae Ceaușescut főtitkárává s az Államtanács elnökévé választották. A katolikus egyház felé a pozitív váltás egyelőre váratott magára. A Minisztertanács eldöntötte (1965. május 3.): nem kezdeményez tárgyalásokat a Vatikánnal, de árgus szemmel figyelte a vatikáni eseményeket.²⁵ Pl. amikor meg-

²⁴ ASSC, *Acțiuni organizate de peste hotare având ca obiectiv intensificarea vieții religioase în țara noastră*, 1966, Ld. BOZGAN: 244.

²⁵ A döntést megelőzte a szalvatoriánus rendfőnök látogatása Romániában, aki a Vatikán tárgyalásai szándékát közvetítette a hatóságok felé. Erre reagálva a Külügyminisztérium és a Vallásügyi Osztály kifejtette, hogy Románia nem írhat alá semmilyen egyezményt a Vatikánnal, mert azzal a katolikus egyház kedvező helyzetbe kerülne. Ld. AMAER, Vatican 220/1965,

jelent VI. Pál pápa *Populorum progressio* enciklikája (1967. március 26.), azt a román kormány gyanakodva értelmezte. Szerintük a Vatikánnak az a politikája, hogy visszahódítsa az elveszített terét, amit azzal a látszattal tesz, hogy az egyház az elnyomott és kizsákmányolt tömegek mellett áll, s amikor támogatja a békére és a társadalmi haladásra való törekvéseket, tulajdonképpen a tömegeket csapja be. A pápa egyetemes joghatóságát pedig a polgárok élete fölötti manipulatív befolyásolásnak mondták: „VI. Pál és az egész propagandista rendszere arra törekszik, hogy fokozatosan visszanyerje a hívek bizalmát, és határtalan engedelmességre bírja őket, még akkor is, ha ez saját szociális és nemzeti érdekeik elhanyagolását jelenti”.²⁶

1967-ben a kormány mintha álláspontot változtatott volna: a Vatikánnal való kapcsolatfelvételre határozta el magát (1967. május 24.). A Szentszék részéről a fő kezdeményező Agostino Casaroli volt, aki a római román nagykövetnek nagy ígéreteket tett. Többek között késznek mutatkozott arra, hogy az elkezdődő párbeszéd diszkrét, személyes és nem hivatalos lesz.²⁷ Ennek következtében a Minisztertanács (1967. jún. 22.) jóváhagyta a nem hivatalos és bizalmas kapcsolatok kiépítését a Vatikánnal.

Úgy tűnt, hogy a katolikus egyház helyzete jóra fordul, és a dolgok jó irányba felgyorsulnak. 1968. január 24-én Ion Gheorghe Maurer miniszterelnököt és Corneliu Mănescu külügyminisztert kihallgatáson fogadja a pápa.²⁸

Notă a Ministerului Afacerilor Externe și a Departamentului Cultelor, 27 aprilie 1965. idézi BOZGAN: i. m. 248.

²⁶ A Secretariatul de Stat pentru Culte (ASSC) levéltára: VI. Pál pápa – a római katolikus egyház és Vatikán állam fele, 1968. január, BOZGAN: i. m. 17.

²⁷ ASSC, Dosar 1967, *Notă de propuneri*, 24 mai 1967, s/ George Macovescu, f. 300–304, ld. BOZGAN: i. m. 248–249.

²⁸ BOZGAN: i. m. 262.

Márton Áron püspököt feloldják házi fogságának kötelezettsége alól,²⁹ visszanyeri szabad mozgásterét.³⁰

1968. október 29-én megérkezik Romániába az első szentszéki diplomáciai küldöttség: Giovanni Cheli (1918–2013) az Egyházak Közügyeinek tanácsosa³¹ Petru Tocănel moldvai származású minorita szerzetes (a Legfőbb Törvényszék tanácsosa) kíséretében.³² A megbeszéléseken a vallásügyosztály elnöke a katolikus egyház szervezeti és működési szabályzatát szorgalmazta, felkínálva annak lehetőségét, hogy megszerkesztésénél a szentszéki illetékesek együttműködhetnek a helyi egyházi vezetőkkel.³³

²⁹ Márton Áron 1967. december 16-án kelt körlevelében ismerteti a papssággal a kormány 1967. november 22-én visszavonta az 1957. június 6-án kiadott rendelkezését. Ld. GYÉL: Num. 2580–1967.

³⁰ A Szentszék és a román kormány közeledését, s ezzel párhuzamosan Márton Áron szabad mozgását eredményezte Franz König bíboros romániai látogatása. A bécsi érsek-bíboros Iustinian pátriárka meghívását azzal a feltétellel fogadta el, ha találkozhat Márton Áron püspökkel. A látogatás jelentőségének utólagos méltatását ld. még MARTON József: *Franz König bíboros dicsérete* (a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Római Katolikus Teológiai Kara dékánjának laudációja a bíboros díszdoktorrá avatásán). In *Keresztény Szó* 4/2004. 16–18.

³¹ *Giovanni Cheli* (sz. Torino, 1918. 10. 4.– † Róma, 2013. 2. 8.) szentszéki diplomata: 1952–1967: Guatemalában, Spanyolországban, majd Olaszországban az apostoli nunciatúrán hivatalnok, titkár. 1967–1973: az Egyház Közügyeinek Tanácsában nunciatúrai tanácsos rangban Casaroli titkár mellett dolgozik. Ekkor jár Romániában is. 1973–1986: az ENSZ mellett a Szentszék állandó megfigyelője. Közben 1978-ban c. érsek, felszentelt püspök, és az ENSZ mellett akkreditált első apostoli nuncius. 1986–1998 ismét Rómában a Migránsok és Útonlévők Lelkipásztori ellátása Pápai Bizottságának elnökhelyettese, majd 1988-ban ugyanennek a dikasztériumnak, most már Pápai Tanács rangra emelve első elnöke. 1998-ban nyugdíjba vonul, és bíboros lesz.

³² 1968-ban Cheli kétszer találkozott Márton Áronnal (nov. 1-jén és 5-én).

³³ A látogatásról ld. BOZGAN: i. m. 261–270. Cheli még kétszer volt Romániában, 1969 márciusában és 1970 augusztusában, ld. uo. 271–272.

A magas szinten elkezdett tárgyalások nem hoztak megnyugvást a romániai katolikusok számára. A kormány 1970. július 13-án kiadott *szabályozó iratával* a vallásügyosztályt túlzott hatáskörrel ruházta fel,³⁴ növelve annak önkényeskedését és az egyházak kiszolgáltatottságát. Ebben a húzd meg–ereszd meg kormánypolitikában a vallásügyosztály egyházi kérdésekben több alkalommal a külügyminisztérium fölé kerekedik. Amikor (1970-ben) például a Külügyminisztérium újra javasolja a Vatikánnal való kapcsolatfelvételt (hivatkozva az 1970. évi árvízkor nyújtott vatikáni 120 ezer dollár segélyre is), a kezdeményezést a vallásügyosztály megakadályozza.³⁵ S ugyanekkor engedélyezik Márton Áron püspök Rómába való utazásait (1969. okt. 11–28 között a püspöki szinóduson, 1970. febr. 24.–márc. 6. között ismét Rómába látogat). A gyulafehérvári püspök 1970-ben kérte

³⁴ „Felügyeli és ellenőrzi a felekezetek egész tevékenységét, javasolja a Minisztertanácsnak az új püspökségek létrehozását és jóváhagyja azok behatárolását, engedélyezi a felekezetek szervezeteinek és részeinek (egy plébánia) egyszerű létrehozását is, engedélyezi a szerzetesi intézmények létrehozását, a Minisztertanácsnak elismerésre javasolja a felekezetek elöljáróit és a püspökségek vezetőit, elismeri a vezető szerveket és az egyházi méltóságokat (vikáriusok, tanácsosok, esperesek stb.), a klérusba lépő személyeknek megadja a működési engedélyt, jóváhagyja a teológiai iskolák létrehozását és a tanárok működését, felülvizsgálja és ellenőrzi a felekezetek közti kapcsolatokat, biztosítja a törvény betartását a felekezeteknek külfölddel való kapcsolattartása terén, megoldja a fizetési gondokat, ellenőrzi a felekezetek ellátását, döntéseket hoz a történelmi emlékművek, a történelmi és művészi értékkel rendelkező kegytárgyak és a levéltárak megőrzésére, jóváhagyja adományok fogadását, biztosítja a kapcsolatot a felekezetek és az állam helyi, valamint központi szerveivel (mindez az 5-ös pontban); kérhet a felekezetektől bármilyen információkat és adatokat, amelyekre szüksége van feladatköre betöltéséhez (6.); felfüggesztheti a felekezet bármely körlevelét, előírását, szabályzatát, amely egyenes módon vagy hatásaiban ellentmond a törvényeknek vagy a statútumoknak, és kötelező útmutatásokat ad a törvénybe lépéshez (7.) Ld. BOZGAN: i. m. 13–15.

³⁵ Ld. BOZGAN: i.m. 254–256.

először VI. Páltól a felmentését. A pápa ezt a kérését elutasítja (ezt követően még ötször!), de eleget tesz a másik kérésének: hajlandó segédpüspököt kinevezni utódlási joggal.³⁶

Közben a kommunista rezsim részéről újabb szigorítások lépnek életbe, és pedig Nicolae Ceaușescu *intézkedésjavaslatai a politikai-ideológiai tevékenység javítására, a párttagok és a dolgozók marxista-leninista nevelésére* (1971. júl. 6.), és rendelkezései az ideológiai, tanulmányi és kulturális intézményekre vonatkozóan (júl. 15.). Mindezek az ateista propaganda kibővítését szolgálták.³⁷

1973-ban mégis úgy tűnt, hogy előrelépés lesz a Vatikán és a román kormány kapcsolatában. VI. Pál pápa kihallgatáson fogadta Nicolae Ceaușescut (május 26). De a román pártfőtitkár által képviselt álláspont (lezártnak tekinti a román görögkatolikus kérdést, és a római katolikusok helyzete az állam által is elfogadott statútummal rendezhető)³⁸ a Szentszék részéről elfogadhatatlan volt és maradt mindvégig. A következő években elkezdődött megbeszéléseken a román diplomaták a Ceaușescu-i állásponttól nem térnek el, s ezért Jan Bukovsky kíséretében Luigi Poggi a keleti országokban sajátos ügyekkel megbízott nuncius romániai tárgyalásai (1973. nov. 24–27.),³⁹ (1975. jan. 11–25.),⁴⁰ (1976. okt. 8–19.) eredménytelenül végződtek. 1976-ban csupán

³⁶ A püspök hatszor próbálkozott lemondással, míg végül a Szentszék elfogadta. Jakubinyi György érsek szerint Márton Áron élete végén már nem tudta követni a Szentszék keleti politikáját, de mindig engedelmes maradt hozzá. Ld. JAKUBINYI György: *Márton Áron püspök és a Szentszék*. In *Keresztény Szó*. 9/2005. 3–4.

³⁷ Ezek az intézkedések is közrejátszottak abban, hogy 1968–1978 között a katolikusok aránya az országban 6,5%-ról 6%-ra csökkent. A DC vizsgálata alapján BOZGAN: i. m. 73.

³⁸ Ld. BOZGAN: i. m. 282.

³⁹ Poggi első látogatásáról ld. BOZGAN: i. m. 283–287.

⁴⁰ ASSC, *Dosar vizita lui Luigi Poggi și John Bukovsky*, 11–25 ianuarie 1975 alapján ld. BOZGAN: i. m. 292–302.

két kisebb engedményt könyvelhetett el a romániai katolikusság: római tanulmányi utak engedélyezését és az *Acta Apostolicae Sedis*, valamint az *Osservatore Romano* behozatalának jogát.⁴¹

Újabb diplomáciai látogatásra 1977. júliusában (4–16.) került sor. Ez alkalommal a vatikáni küldöttek ígéretet kapnak, hogy a státútum elkészülése után a Szentatya kinevezheti az új püspököket.⁴² Ezért az 1977-es (október 5.–12.; december 20),⁴³ 1978-as (június 24–30) és 1979-es (július 9.)⁴⁴ megbeszélések a romániai katolikus egyház státútumáról szóltak. De Poggiek hiába mentek el a legvégsőkig, a vallásügyosztály alapelvéből nem engedett: ti. hogy a katolikus egyház működését az állami törvényekkel összhangban kell szabályozni.⁴⁵ Tehát nem született meg a katolikus egyház szervezeti és működési szabályzata, de a bizonytalan helyzetben mégis a 2. vatikáni zsinat határozatai Erdélyben ismertté váltak, azoknak szellemiségét és tanítását a papság magáévá tette, s még ha késve is, a zsinati határozatok és intézkedések megvalósultak.

*

A zsinat rendelkezéseinek végrehajtásában meghatározó szerepet a főpásztorok játszottak: Márton Áron, valamint segédpüspöke s utóda, dr. Jakab Antal. Márton Áron temetésén Jakab Antal püspök jogosan mondhatta: Márton Áron „*vállalta és oda-*

⁴¹ ASSC, *Dosar vizita delegației Vaticanului 8-19 octombrie 1976*, BOZGAN: i. m. 302–321.

⁴² Ld. BOZGAN: i. m. 311–321.

⁴³ A dokumentum szövegét ld. BOZGAN: i. m. 405–411.

⁴⁴ A dokumentum szövegét, valamint a román fél hozzáfűzött észrevételeit ld. BOZGAN: i. m. 411–426.

⁴⁵ A Departament által a Minisztertanácsnak 1980. december 6-án átadott dokumentumot ld. uo. 426–433.

*adással teljesítette azokat a feladatokat, amelyeket időközben a II. vatikáni zsinat (Christus Dominus) a püspöknek előír: az egyetemes Egyház gondjaiban való részvétel, saját egyházmegyéjében a tanítás, a hívek megszentelése és kormányzása. Féltő gonddal őrizte a hit és az Egyház egységét, annak fegyelmét. A zsinat kívánsága szerint korszerűen hirdette a mai embernek az örök és változatlan krisztusi tanítást. Különös érzékkel áldotta meg Isten, hogy rámutasson, mennyire megfelel ez a tanítás a mai kor legmagasabb igényeinek és józan belátásának.*⁴⁶

Márton Áron különösen két zsinati okmányt kedvelt és népszerűsített: az Egyházzól szóló dogmatikus konstitúciót (LG) és az Egyház a mai világban lelkipásztori konstitúciót (GS). Mindkettőt magyar nyelvre fordította és a kispapoknak tartott előadásain ismertette és kommentálta. Utóbbiból vaskos jegyzet született. De nem állt meg ezeknél, számára mindegyik zsinati okmány fontos volt. Elég csak a prédikációit, az 1965 után elmondott papszentelési és bérmálási beszédeit fellapozni, rájöhettünk arra, hogy mennyire elkötelezettje volt a zsinatnak.

A zsinat befejezését követő évben, amikor VI. Pál pápa meghirdette a rendkívüli jubileumi esztendőt (1966. jan. 1.–máj. 29.),⁴⁷ Márton püspök lelkesen csatlakozott a Szentatya kezdeményezéséhez. A jubileumi év kettős célját a következőképpen összegezte: egyrészt, „*hogy hálát adjunk a zsinat alkalmával elért eredményekért, különösen pedig a szellemi és lelki megújulásnak azért az egyetemes vágyáért, mely a zsinat, és a vele kapcsolatos események hatása alatt az egész egyházban érezhető*”; másrészt „*hogy az egyház minden tagja, papok és hívek, felkészüljenek a*

⁴⁶ JAKAB Antal: *Márton Áron püspök halála*. In: Istenem és mindenem. Száz éve született Jakab Antal. SZIT.-Verbum. Budapest–Kolozsvár 2009. 54.

⁴⁷ VI. Pál pápa *Mirificus eventus* kezdetű 1965. december 7-én kelt apostoli konstitúciójával hirdette meg a rendkívüli jubileumi esztendőt.

zsinati határozatok végrehajtására azáltal, hogy a zsinati határozatokat megismerik, és a zsinat legfőbb célkitűzését, a lelki és erkölcsi megújulást elkezdik önmagukon”.⁴⁸

A papnevelést az *Optatum totius* papképzésről szóló zsinati határozat szellemében kívánta továbbvinni. 1968-ban új szabályzatot adott a Papnevelésnek, bevezetve minden tantárgy anyanyelven való oktatását. A tanári kart megbízta, hogy a dekrétum elveinek megfelelően dolgozza ki azok konkrét alkalmazását.⁴⁹ Ugyancsak 1968-ban a püspök körlevélben tudatja a papsággal, hogy *Szentséges Atyánk ezt az évet a hit évének nyilvánította. S mivel „az Egyház megújulása és a hívek megszentelése nagyrészt a papságtól függ, ezért a zsinat nyomatékosan figyelmezteti és ösztönzi a papokat igazi életszentségre és szilárd erényességre”*.⁵⁰ A gyulafehérvári Hittudományi Főiskolán már 1965-től elkezdik a zsinati dokumentumok feldolgozását.⁵¹

A zsinat által elindított megújulás a világegyházban zavaró tüneteket is előidézett. Ezek megelőzése érdekében Áron püspök 1971-ben papjainak tudomására hozza VI. Pál pápa az Egyház Püspökeihez intézett apostoli levelét.⁵² A Szentatya aggodalmi-

⁴⁸ GYÉL: Num. 150–1966.

⁴⁹ GYÉL: Num. 1639–1968.

⁵⁰ GYÉL: Num. 530–1968.; VI. Pál pápa *Petrum et Paulum* kezdetű 1967. február 22-én kelt apostoli buzdításával (Adhortatio Apostolica) meghirdeti a hit évét és Szent Péter és Szent Pál vértanúságának XIX évszázados évfordulójának jubileumát (1967. június 29-től 1968. június 29-ig).

⁵¹ JÄGER, Peter: *Hatvanasévek a Gyulafehérvári Teológián*. In: *Seminarium Incarnatae Sapientiae. Jubileumi emlékkönyv*. Gyulafehérvár 2003. 57.

⁵² VI. Pál pápa 1970. december 8-i keltezéssel kibocsátotta a *Quinque iam anni* kezdetű apostoli buzdítást a 2. vatikáni zsinat lezárása ötödik évfordulójára. Isten Szolgája Márton Áron püspök ennek a foglalatát közli papjával 492-1971. szám alatt az 1971. február 4-én keltezett körlevélben közölt rendelkezésével. Sajnos Márton Áron az apostoli buzdítást levélnek nevezi, s nem adja meg a címet (a kezdő szavakat, a keltezés). Zárójelben azonban ott áll latinul, hogy Adhortatio Apostolica. Ld. *Enchiridion Vaticanum*,

hoz csatlakozik, és kéri papjait: *Őrizzék gondosan mind a maguk, mind a gondjaikra bízott hívek hitének tisztaságát. Mert „ma elég sokan vannak az írástudók között, akik minden áron újat, meglepőt, sőt meghökkentőt akarnak mondani, és mondanak is. A profitra éhes kiadványállalatok és szenzációt vadászó tömegtájékoztató szolgálatok, s még katolikus cégér alatt megjelenő sajtóorgánumok is felkapják ezeket, és terjesztik. T. Testvéreim fogadjátok kritikával és sok fenntartással az ilyen közleményeket vagy könyveket”.*⁵³

Az egészséges újítástól a püspök és az egyházmegyéje nem zárkózott el. Már 1964-ben, amikor csak cikkek és híradások alapján szerzett tudomást VI. Pál *Sacram liturgiam* kezdetű *motu proprio*járól,⁵⁴ mellyel a *Sacrosanctum Concilium* konstitúció egyes határozatainak végrehajtását szorgalmazza, az erdélyi egyházmegyéék ordináriusaihoz fordult és indítványozta egy egyházmegyeközi liturgikus bizottság felállítását. Ennek feladata lett volna: a konstitúció és a *motu proprio* intézkedéseinek gondos tanulmányozása, valamint az idők folyamán az egyházmegyéékben kialakult sajátos szokások anyagának összegyűjtése abból a célból, hogy az anyanyelvi Rituálék szerkesztésénél esetleg felhasználhatóak legyenek.⁵⁵ S amikor aktuálissá vált a szentmise új rendjének bevezetése és lehetősége (mert a misekönyveket Magyarországról vámmentesen hozhatták be), előbb a liturgikus tér kialakítását írta elő, majd 1971. nov. 1-jétől az anyanyelvű misézésnek a bevezetését. A magyar nyelvű misekönyv szövegében módosításokat eszközölt. Hűségesen ragaszkodva a latin szöveghez, előírta, hogy a „te” szócska helyett az „aki” kerüljön

Documenti ufficiali della Santa Sede, Testo ufficiale e versione italiana (EV), EDB (Edizioni Dehoniane Bologna), 3 (1977) 2868–2894.

⁵³ Gyél: Num. 492–1971.

⁵⁴ VI. Pál pápa 1964. január 25-én adta ki a *Sacram liturgiam* kezdetű *motu proprio* apostoli levelét. Ld. EV 2. kt. 1979, 135–147.)

⁵⁵ Gyél: Num. 1048–1964.

az *Agnus Dei* magyar változatába – Isten Báránya, aki elveszed a világ bűneit –, s a *Gloria*-ban is, ahol ez a mondat előfordul. Az „e” hangzók halmozása miatt a végső áldáskor „Áldjon meg benneteket” helyett „Áldjon meg titeket”, és az elbocsátáskor „A szentmise-áldozat véget ért. Járjatok békével” formát írja elő, mert a „szentmise” szó nem fejezi ki, amit a pap és a hívek végeztek: az áldozatot. Az instrukció legvégén olvasható: „Az áldoztatás eddigi módját megtartjuk változatlanul, vagyis: az áldozó térdel, és a pap a szentostyát az áldozó nyelvére helyezi”.⁵⁶

A szentségek új szertartásának bevezetése Erdélyben is a magyarországi püspöki kar intézkedései szerint történtek, egy kis időeltolódással. Különböző a gyulafehérvári egyházmegyében azért sem volt annyira sürgős a szentségek szertartásának mielőbbi bevezetése, mert a házasságkötést, a keresztelést, a szentkenet kiszolgáltatását, a temetési szertartást régóta magyar nyelven végezték. A gyulafehérvári püspökség átvette a magyarországi szertartásokat, kivéve a temetést, melybe a régi helyi hagyományokat is bevette. Erdélyi sajátosságra vall, hogy a püspök utasításaiban megengedi, hogy ha a más vallású halott lelkésze nem lehet jelen, de tud róla, a katolikus pap elvégezheti a katolikus szertartást vagy annak részeit. Továbbá: másvallású temetésen katolikus pap vagy katolikus temetésen másvallású lelkész mondhat beszédet, amit imával fejezhet be, de liturgikus öltözék és egyházi szertartás nélkül. Másvallású halottakért, katolikus hozzátartozók kérésére, szentmise is végezhető. De a hitét elhagyó katolikusnak vagy azok számára, akik életükben az egyházzal szemben ellenséges magatartást tanúsítottak, egyházi végtisztesség semmilyen formában nem adható.⁵⁷

⁵⁶ Gyél: Num. 750–1971.

⁵⁷ Gyél: Num. 23–1978.; Num. 210–1978.

Az 1973-ban újjászerveződött papi koronagyűlések – évente négyszer – jó alkalomul szolgáltak a zsinati határozatok ismeretetésére és a püspöki rendelkezések megbeszélésére.⁵⁸ Hasonlóképpen a káplánvizsgák módosításával, 1978-tól – a zsinat rendelkezéseire hivatkozva (OT 22, PO 19) – a püspök elrendeli a papság újszerű továbbképzését. A továbbképzőt – öt éves beosztással – kötelezővé tette a fiatal papok számára, amelybe viszont az idősebb papok is bekapcsolódhatnak.

Összegzésként: a körülményeket is beleszámítva állíthatjuk, hogy a zsinat nem hagyta érintetlenül az erdélyi egyházmegyét. A szobafogságra kényszerített gyulafehérvári püspököt mozgásában igen, de szólásában nem tudták teljesen elhallgattatni. Tárgyalófél maradt mindvégig. Intézkedéseit megfontoltan, az egyházát és népét ért sérelmek miatti tiltakozásait oly bölcsen hozta meg, hogy azokba a hatóságok nem köthettek bele. A szó nemesebb értelmében a zsinat embere volt. Magatartásával befolyásolta az erdélyi papokat és a híveket egyaránt.

⁵⁸ GYÉL: Num. 1510–1973.